

Hellenistik Dönem'e Ait Bir Mezar Steli

Nizam ABAY*

ÖZ

Bu çalışmada, Konya Koyunoğlu Müzesi'nde sergilenen Manisa ili Salihli ilçesinde bulunmuş Hellenistik Dönem'e ait bir mezar steli incelenmiştir. Mezar stelinde en üstte, ortada ve sağ yanda kabaca işlenmiş akroterler yer almaktadır. Bezeme alanında yer alan figürlerde hizmetçileri ile birlikte tasvir edilen bir aile bulunmaktadır. Bu tasvirde sol cephede ayakta, başı hafif sağa bakan ve *chiton* üzerinde manto giyen erkek figürü sol bacağına öne doğru atmış, sağ bacağı geride duruyor. Yine sağda sağ ayağını hafif sola ve geriye atmış olan kadın figürü *chiton* ve başının arkasını da örten bir *himation* giymiştir. *Pudicitia* tipinde betimlenen kadın figürünün kolu dirsekten kırılarak göğüs üzerinde sol kol ile mantosunun yakasını tutmaktadır. Erkek figürünün solunda, sağ ayağını öteki ayağının üzerine çapraz atmış bir şekilde durmakta olan hizmetçi erkek figürü betimlenmiştir. Kadının solunda ise ayakta başı hafif sağa bakar şekilde elleri arasındaki *pyxis* hanımına sunan, üzerine *chiton* giymiş hizmetçi kız betimi bulunmaktadır. Envanter numarası 190 olan mezar steli işçiliği, kalitesi ve kompozisyonu bakımından Ephesos'un ve Smyrna'nın Hellenistik Dönem mezar stelleri ve anıtlarındaki kendine özgü yerel stilini yansıtmaktadır. Figürlerin kökenleri yanında tipolojik ve stilistik özellikleri de ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna göre Koyunoğlu Müzesi Hellenistik Mezar Steli MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısındaki (MÖ 130/120) mezar stellerinin özelliklerini yansıttığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mezar Steli, Hellenistik Dönem, *Pudicitia*, Ephesos, Smyrna, Koyunoğlu Müzesi.

A Funerary Stele From The Hellenistic Period

ABSTRACT

In this study, was investigated a funerary stele from Hellenistic period which was found in the province of Manisa in Salihli district and exhibited at the Konya Koyunoğlu Museum. There are roughly processed acroterium at the top, in the middle and on the right side of this funerary stele. There are a family with servants in decoration area depicted in figures. In this depiction the boy figure is wearing overcoat on chiton and his head looking slightly to the right, standing on the left face, he has taken his left leg to front and right leg standing behind. The weight of the woman figure is on the left leg on the right face, which is given again from front on the right and standing up. The woman figure, which is putting right leg slightly to the left and back, is wearing chiton and himation which is closing back of the head. The woman figure pictured on the pudicitia type, holds the collar of her coat by left hand which is bent from the elbow on the chest. There is depicted male servant figure on the left side of the male figure, which is putting by cross his right foot on the other foot. On the left of the woman there is depicted a servant girl which is dressed in chiton, and her head looking slightly to the right and between of her hands she offers the jewelry box to woman. Our funerary stele which is the inventory number 190, reflects the specific local style with crafting, quality and composition of care the tomb stele and funerary monuments of Ephesus and Smyrna's dated to Hellenistic period. Beside the origin of the figure, typological and stylistic features were discussed in detail. Accordingly Koyunoglu Museum Hellenistic Grave Stele said that reflects the characteristics of the grave stele the second half of the 2nd century BC (130/120 BC).

Keywords: Funerary stele, Hellenistic Period, *Pudicitia*, Ephesus, Smyrna, Koyunoğlu Museum.

1. Giriş

Bu çalışmada, Konya ili Koyunoğlu Müzesi'ne 1984 yılında bağış yoluyla gelen ve Hellenistik Dönem özellikleri sergileyen bir mezar steli ele alınmaktadır*. Manisa ili Salihli ilçesinde bulunmuş olan stel ince tanecikli beyaz mermerden yapılmıştır† (fig. 1). Yüzeyi oldukça yıpranmış olan stelin üzerinde kopmalar ve kırılmalar meydana gelmiştir. Stel alınlıklı, arşitravlı, naiskos‡ formunda olup aşağıdan yukarıya doğru daralan uzunlamasına dikdörtgen biçimdedir. Stelin üst kısmında akroterleri de kabaca verilen üçgen bir alınlık yer almaktadır. Akroterlerden üstte ortadaki ve sağ köşedeki yoğun aşınmalara rağmen sağlam kalmayı başarmıştır. Sol köşedeki akroter ise kırıktır. Stelin alınlığı kalın bant şeklindeki simayla çevrelenmiştir. Stel alınlığının ortasında ise kalkan motifi yer almaktadır. Alınlık ile bezeme alanı arasında yer alan ve soyut şematik arşitrav olarak tanımlayabileceğimiz bölümünde iki çelenk motifi bulunmaktadır.

* Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi, nizamabay21@gmail.com

†Mezar stellerini çalışmaya izin veren Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi Müdürü Sayın Hasan Yaşar'a ve yardımcıları nedeniyle aynı müzede çalışan Sanat Tarihçisi Muhammet Yaşar Çuhadar'a çok teşekkür ederim.

‡Stel envanter no: 190, uzunluk: 0.58 m, genişlik: 0.34 m, derinlik: 0.8 m, ; figür ölçüleri: Erkek figürü: 0.33,5 m; kadın figürü: 0.34 m; hizmetçi erkek figürü: 0.14 m; hizmetçi kız figürü: 0.16 m.

§Naiskos formlu stellerde alınlığın köşeli bant şeklindeki bir simayla çevrilmesi ve alınlık ortasında bir rozet ya da kalkan işlenmesi yaygın bir betimleme tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaylalı, 1979: 11; Zanker, 1994: 215).

Makalenin Gönderim Tarihi: 22.03.2016; Makalenin Kabul Tarihi: 24.10.2016

Yanlarda plaster şeklindeki çerçevelerle sınırlandırılan dikdörtgen bezeme alanında yüksek kabartma olarak işlenmiş ayakta, hizmetçileri ile beraber tasvir edilen bir aile yer almaktadır (fig. 2). Erkek ve kadın figürlerinin başları arasında omuz seviyesinde bir raf üzerinde erkeğin bilgelikliğini simgeleyen ve ona ait olan kitap kutusu, kadın figürünün solunda ise yüzeyi aşırı yıprandığından dolayı tanımlanamayan muhtemelen kadına ait bir eşya betimlenmiştir.

Stel bir tapınağın ön cephesini andırır şekilde *naiskos* formunda düzenlenmiş olup form olarak benzer örnekleri Ephesos (Atalay, 1988: Lev. 3 Kat. No. 5, Lev. 4 Kat. No. 7, Lev. 8 Kat. No. 14, Lev. 17 Kat. No. 29, Lev. 19 Kat. No. 32, Lev. 21 Kat. No. 21) ve Smyrna (Meriç, 1993: 71, Nr. 22) çevresindeki yerleşimlerde bulunan Hellenistik Dönem örneklerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle steli değerlendirirken karşılaştırma örnekleri için bahsedilen yörelerdeki stellere bakmak daha uygun olacaktır. Stele en yakın örneklerden biri Ephesos'ta 1975 yılında, Doğu Gymnasium'un yanında bulunan ve Efes Müzesi'nde korunan 75 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: 50, Lev. 21 Kat. No. 21). Biçim olarak *naiskos* şeklinde düzenlenmiş olup kabaca işlenen akroteri, alınlığın kalın bant şeklindeki simayla çevrilmesi, alınlık ile bezeme alanı arasında kısa tutulan arşitrav olarak tanımlayabileceğimiz kısmı, dikdörtgen bezeme sahasının yanlarda plasterlerle sınırlandırılması ve stelin tabandan alınlığa doğru daralması gibi özellikleriyle çalışma konusunu oluşturan stele benzemektedir. Alınlığı çevreleyen simanın daha kalın oluşu, arşitrav bölümünün daha kısa verilmesi ve stelin alınlık ortasındaki rozet betimi ise Ephesos örneğinin stelden farklı olan yönlerini oluşturmaktadır. Bir başka örnek, 1980 yılında Ephesos çevresinde bulunan ve Efes Müzesi'nde korunan 80 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: 55 vd. Lev. 19 Kat. No. 32). *Naiskos* şeklinde düzenlenmiş Ephesos stelinde kırık olmasına rağmen alınlıklı olduğu düşünülmektedir. Ephesos stelinde, alınlık ile bezeme sahası arasında arşitravin kısa tutulması, boyuna dikdörtgen bezeme sahasının tabandan üst kısma doğru daralması stelle benzer olan yönlerini ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırma ışığında Atalay (1988: 34) tarafından MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Ephesos stellerine göre stelimizin de aynı tarihte üretilmiş olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Stele benzer bir diğer örnek Smyrna kökenli olan İzmir Kültür Park Müzesi'nde korunan 000-164 envanter numaralı Paramonos'a ait mezar stelidir (Aybek-Tuna-Atıcı, 2009: 147, Kat no. 131). Ön cephesi *naiskos* formunda işlenmiş, akroterleri kırık, alınlıklı ve alınlık sahasının kalın bir bant şeklinde simayla çevrilmesi, alınlık ile bezeme alanı arasında kısa tutulan arşitrav, alınlık ve arşitrav kısmında çelenk motifi, bezeme alanının yanlarda plasterlerle çevrelenmesi gibi özellikleriyle stele birebir benzemektedir. Stelle benzer özellikler gösteren bir başka örnek de Smyrna'da bulunan ve Rijks Museum'da korunan 25 envanter numaralı mezar stelidir (Pfuhl - Möbius, 1977: Taf. 57. Nr. 341). Dikdörtgen biçimli olması, tabandan üst kısma doğru daralması, alınlıklı, alınlık formunda kalkan motifinin olması, *naiskos* formunda, akroterli ve arşitrav kısımlarında iki tane çelenk motifinin bulunması stelle benzerlik göstermektedir. Stelden farklı olan yönleri ise taban kısmının geniş tutulması ve alınlık kısmının kalın bir simayla çevrilmiş olmasıdır. Bu kıyaslamalar sonucunda MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiş olan Smyrna stellerinin bu biçimsel benzerliğini de göz önüne aldığımızda büyük bir olasılıkla stelimizle aynı tarihlerde (MÖ 130/120) üretilmiş oldukları akla gelmektedir. Bir başka örnek Hannover Kestner Museum'da korunan ve Smyrna kökenli olan mezar stelidir (Horn, 1931: Taf. 23 Nr. 2; Pfuhl-Möbius, 1977: Taf. 82 Nr. 532; Yaylalı, 1979: Kat. No. 26). Form olarak *naiskos* biçiminde düzenlenmiş olup, akroterli, alınlık, arşitrav kısmı, dikdörtgen bezeme alanının yanlarda plasterlerle sınırlandırılması, stelin tabandan alınlığa doğru daralması gibi özellikleriyle stelimize benzemektedir. Özellikle Smyrna stelinde arşitrav kısmında görülen demos çelenkleri stelle birebir yakınlık göstermektedir. Smyrna stelinde mimari elemanlar, figürler plastik yapıda olup derinlik daha fazla ve adeta kabartmalar yüzeyden ayrılmıştır. Oysa stelimizde derinlik daha azdır ve kabartmalar yüzeydendir. Yaylalı (1979: 11), Hannover stelinin form olarak Smyrna stellerinin tüm özelliklerini taşıdığını belirtmiştir. Smyrna stelinin Horn (1931: 65), MÖ 160-140/130 arasına, Pfuhl-Möbius (1977: 162), MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına Yaylalı (1979: 72) ise MÖ 130 civarına tarihlenmiştir. Tüm bunlara dayanarak Koyunoğlu Müzesi'nde sergilenmekte olan mezar steli için en uygun tarih olarak MÖ 130/120 yıllarını önermek istiyoruz.

Koyunoğlu Müzesi'ndeki stelin kabartma alanında yer alan figürlerin daha net anlaşılabilmesi için tek tek ele alınıp stilistik özellikleri değerlendirilmiştir. Mezar steli üzerinde betimlenen erkek figürü duruşu

itibariyle Pfuhl-Möbius'un "Normal Tip" olarak sınıflandırdığı kategoriye girmektedir (1977: 61,90)[§]. Yaylalı (1979: 46-47 ve 74-75; 1981: 482) tarafından yapılan sınıflandırmada ise bu tipteki figürler genel olarak "C Tipi" olarak adlandırılmıştır. Bieber de (1959: 130), elbisenin vücuda sıkıca sarılarak betimlendiği bu tipi, gelişim süreci içinde inceler ve "*Palliatus*" olarak adlandırır^{**}. Kız hizmetkarın solunda bulunan ayakta vücudu $\frac{3}{4}$ oranında dönmüş başı hafif sağa bakan ve *khiton* üzerine manto giyen erkek figürü sol bacağına öne doğru atmış, sağ bacağı ise geridedir (fig. 2). Sağ bacak üzerinde kavisli yay çizen kıvrımlar tıpkı sütun yivleri gibi dalgalanarak sol omuza giderler. Figür, sağ eli ile sol omzunu kapatarak aşağı doğru inen mantonun kenarını tutmaktadır. Sol eli ile mantosunu yukarı doğru çekmektedir. Bu çekmeden dolayı sol ayak dize kadar açılmıştır. *Khiton* göğüs üzerinde "V" şeklinde kıvrım yaparak durmaktadır. Manto bacaklar üzerinde birbirine paralel kıvrımlar yapmış ve manto altında vücut hatları belli olmaktadır. Uzun ve dolgun yüzü fazla aşınmış olduğu için yüz ayrıntıları belli olmamaktadır. Stelde betimlenen erkek figür tipine en yakın örnek Ephesos Müzesi'nde korunan 293 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: 44, Lev. 6. no. 10). Stelimizdeki figür gibi başını sağına ve hafif yukarıya çeviren figürün sağ omzu yukarıda sol omzu daha aşağıda verilmiştir. Figürün sol eli ile mantosunu çekmesi, yana doğru açtığı sağ ayağıyla vücudun alt kısmında mantonun gerilmesine neden olması, iki figür arasında ilk göze çarpan benzerliklerdir. Ağırlık verilen bacağın farklı olması ve sol omuzdan inen kıvrımların sağ ayağa doğru yumuşak kavis yaparak inip plastik işleniş ve yüksek kabartma olması figürümüzle farklılaşan yönünü oluşturmaktadır. Stelimizdeki erkek figürünün elbise kıvrımlarının metalik sertlikteki kalın bant şeklinde bir biçim oluşturması steli daha çok MÖ 138/137'ye tarihlenen Dioskurides (Linfert, 1976: Taf. 52 Nr. 271, Abb. 453) yontusunun kıvrımlarına benzetmektedir. Bu stilistik özellikler dikkate alındığında stel MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ephesos örneğine göre biraz daha geç bir tarihte üretilmiş olmalıdır. Diğer bir karşılaştırma örneğini yine Ephesos'ta bulunmuş Kunsthistorisches Museum'da (Viyana) korunan 888 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: 42, Lev. 5. no. 9). Stelimize benzer yönlerini başını hafif sağa çeviren erkek figürünün sağ omzunun sol omzuna göre daha aşağıda verilmesi, kolunu mantosunun altından geçirerek göğsü üzerinde tuttuğu sağ eliyle sol omzundan aşağı inen kumaş katlarını tutması, ağırlığının sağ ayak üzerinde olması, sol ayağını ileriye doğru serbest bırakıp mantoyu gemesi, kıvrımların daha metalik ve sert olması gibi özellikler oluşturmaktadır. Karşılaştırma yapılacak benzer bir örnek Smyrna'da bulunmuş Paramonos'a ait 000-164 envanter numaralı mezar stelidir (Aybek-Tuna-Atıcı, 2009: 147, Kat no. 131). Cephede ayakta, *hymation*lu bir erkeği canlandırır. Devrin mezar stellerinde sıkça rastlanan tipte altta kısa kollu *khiton* ve üstünde *hymation* giyimlidir. Sağ bacağının üzerinde duran figürün sol bacağı serbesttir. Sağ kolu boynu çevirerek sol omuzdan zikzaklar yaparak sarkıtılan kumaş kitlesini tutar. Sol kolu sarkıtılmıştır. Paramonos mezar stelindeki erkek figürünün stilistik özellikleri stelimizdeki erkek figürüne yakın benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklerden yola çıkarak MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına (130/120) tarihlenen Paramonos ve Viyana steliyle stelimizin aynı tarihte üretildiği muhtemeldir. Şahin'in (1997: 203) değerlendirmelerine göre steldeki erkek figürü Smyrna, Ephesos ve Leiden örnekleriyle benzer özellikler göstermesine rağmen Smyrna stellerini köken olarak göstererek bu durumu Paramonos stelinin stelimizle bazı istisnalar dışında büyük benzerlikler göstermesiyle kanıtlamaya çalışmıştır. Bir diğer örnek yine Smyrna'da bulunmuş Paris Loure Müzesi'nde sergilenen mezar stelidir (Pfuhl-Möbius, 1977: 91, Taf. 34. Nr. 156). Erkek figürünün kolunu mantosunun altından geçirerek göğsü üzerinde tuttuğu sağ eliyle sol omzundan aşağı inen kumaş katlarını tutması, ağırlığını sağ ayak üzerine verip sol ayağını ileriye doğru serbest bırakıp mantoyu gemesi gibi özellikleri figürümüzle yakınlık gösterir. Figürümüzle yakın benzerlik gösteren bir diğer özelliği ise elbise kıvrımlarının sert, metalik ve kalın bir bant şeklinde olmasıdır. Diğer yandan bu figürde mantonun sol kolu örtmesi ve başın hafif eğik verilmiş olması figürümüzden ayrılan bir özellik olarak göze çarpar. Stelimize benzer bir diğer örnek yine Smyrna kökenli olan ve Basmahane Müzesi'nde sergilenen 372 envanter numaralı mezar stelidir (Pfuhl-Möbius, 1977: 91, Taf. 34. Nr. 157). Yüzü kırık ve tahrip olduğundan dolayı tam anlaşılmayan fakat muhtemelen yüzünü hafif sağa ve yukarı doğru çeviren figürün sağ eli sol omzundan gelen mantonun katlamasını tutmaktadır. Vücut ağırlığını sağ ayak üzerine verip sol ayağının serbest bir şekilde ileriye verilmesi gibi

[§] Bu tipin Terrakotalar üzerindeki örnekleri MÖ 3. yüzyıl başlarından itibaren görülmeye başlanır. Terrakotta örnekleri için bk. Winter, 1903: 240 Fig. 1-10, özellikle 6 ve 10.

^{**} *Palliatus*. Latince palliumdan gelmektedir. Greklerin *hymation*una uymaktadır. Bu tip ilk olarak filozoflar için kullanılırdı.

özellikler figürümüzün stilistik özellikleriyle yakın benzerlik içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle figürün elbise kıvrımlarının kalın bir bant şeklinde olması ve sol ayağının kenarındaki manto kıvrımlarının tıpkı figürümüzdeki gibi zikzaklar oluşturması bahsi geçen benzerliğe bir örnek gösterilebilir. Stelin MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Smyrna stelleriyle benzerlik oluşturması yakın zaman dilimlerinde işlenmiş olduklarına önemli bir kanıt sunmaktadır. Bir başka örnek yine Smyrna'da bulunmuş mezar stelidir (Pfuhll-Möbius, 1977: 165, Taf. 85. Nr. 545). Steldeki erkek figürünün başını hafif kaldırıp sağa çevirmesi, sağ elinin mantonun içinden geçip sol omzunun arkasından gelen manto kıvrımlarını tutması, ağırlığı verildiği sağ bacağın kumaş altında kaybolması ve ileriye doğru hamle yapan sol ayağın pozisyonundan dolayı mantonun gergin bir hal alması figürümüzle benzeşmektedir. Ancak MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Smyrna stelinin yüksek kabartma şeklinde olan erkek figüründe vücut kontürlerinin belirgin olması, kıvrımların biraz daha çeşitli ve yumuşak bir hat çizmesi stelimizin biraz daha geç bir tarihte üretildiğini göstermektedir.

Stelin kabartma alanı içinde sağda, ayakta, cepheden kadın figürüne baktığımızda ise sağ bacak hareketli sağ kol karın üzerinde sol kol ona dayalıdır. Ayrıca sol kol dik değil eğik olarak verilmiştir. Sağ kolu gergince saran manto ucu bileğe sarıldıktan sonra öne dökülmüştür. Bu tipte betimlenen kadın figürü duruş bakımından *Pudicitia*^{††} tipli kadınlar içinde Pinkwart'ın Magnesia'daki Baebia'nın heykeline göre Linfert'in (1976) ise Venedik'teki Lysandra'nın (Yaylalı, 1979: 38; Saraçoğlu, 1997: 49, dn 106) mezar steline göre adlandırdığı tiptir. *Pudicitia* Baebia'ya örnek olarak Efes'teki bir aile kabartması gösterilebilir (Pfuhl-Möbius, 1977: Taf. 90, Nr. 570). Manto giyen kadının dolgun yüzü fazla aşınmış olduğu için yüz ayrıntıları belli olmamaktadır. Kadın figüründe ayak parmaklarına kadar uzanmış *kebiton* ve başı bir manto örtmektedir. Vücudu sıkıca saran manto üst tarafta karnı üzerinde duran sağ kolun üzerinden geçerek sol omuzdan geriye doğru atılmıştır. Sağ kol bileğine kadar manto içerisinde kalmıştır. Göğüs üzerinde dirsekten kırılan sol kol ile mantosunun yakasını tutmaktadır. Vücut hatlarının manto altından belli olması mantoya şeffaf bir görüntü vermektedir. Vücut üzerinde birbirine paralel durumdaki *kebiton* kıvrımları belli olmaktadır. *Kebiton* kıvrımları bacaklar arasından dışarıya doğru taşar. Vücudunun üst kısmı, alt gövdeye göre daha kısa ve dar tutulan figürün güçlü ve kalın beli sol bacağının hareketine bağlı olarak hafifçe soluna eğilmiştir. Dizden bükülüp hafifçe yana çekilen sol bacak hareketli verilirken figürün elbise içinde kalan hareketsiz sol bacağı vücudun ağırlığını taşımaktadır.

Stelde yer alan Lysandra tipindeki kadın figürüne yakın örnekler Ephesos, İzmir ve Leiden'de korunan mezar stellerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu örneklerden ilki Ephesos'ta bulunmuş Efes (Selçuk) Müzesi'nde korunan 1845 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: Lev. 11, Kat. No. 19, 20). Efes stelindeki kadın figürünün stelimizdeki kadın figürü gibi başını hafif kaldırıp sola bakar pozisyonda durması ve manto eteğinin altından yere kadar uzanan *kebiton*un ayakları üzerinde yayılması, sol kolun dirsekten kırılarak çenenin solunda mantonun kenarından tutması gibi özellikleriyle benzerlik oluşturmaktadır. Mantonun yumuşak yapısı ve sol omuzdan sağ ayağa doğru gelen kıvrımların yumuşak hat oluşturması figürümüze göre daha estetik ve dinamik yapı oluşturmuştur. Dolayısıyla steldeki figürün elbise kıvrımlarının daha kalın ve düz yapıda olması MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Ephesos stelinden biraz daha geç tarihte üretilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Karşılaştırma yapacağımız bir diğer örnek kökeni belli olmayan İzmir Basmahane Müzesi'nde korunan mezar stelidir (Pfuhl-Möbius, 1977: Taf. 74, Nr. 441). Alçak kabartma olarak işlenen figür stelimizdeki figürle aynı tip ve aynı durustadır.

^{††} *Pudicitia* motifi, Ağlayan Kadınlar Lahdi ve Klasik Dönem Attika mezar kabartmalarında kadınların üzüntülü veya düşünceli olma durumunu anlatırken, Hellenistik Dönem heykelinde sepulkral bağlamını yitirerek kentlin önde gelen kadın vatandaşlarının tasvirinde, özellikle onurlandırma heykellerinde tercih edilmeye başlanmıştır. *Pudicitia* motifinin göstergesel olarak anlam değişikliğine uğramasına koşut olarak bu motif, Hellenistik Dönem serbest heykelinden o dönem mezar kabartmalarındaki kadın tasvirlerine alınış sürecinde işlev değiştirerek kadın onurlandırma heykellerine öykünme vasıtası haline gelmiştir. – Ağlayan Kadınlar Lahdi üzerine bk. Fleischer, 1983: 32. – Serbest heykelde *Pudicitia* heykel tipleri üzerine bk. Doris Pinkwart, Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia am Mäander, Antike Plastik 12, 1973, 149vd. -Değişik türlerde *Pudicitia* heykel tiplerinin genel değerlendirmesi için ayrıca bk. Eule, a.g.e. 15-25. (2001)- Hellenistik –Roma Dönemi'nde mezar kabartmalarında *Pudicitia* tipleri için bk. Şahin, 2000: 59-69.

İki stelde de figürlerin sağ yanı daha alçak kabartma, sol tarafı hareketli bacadan dolayı daha yüksek kabartma olarak betimlenmiştir. İki figürde de plastik işlenen elbise kıvrımları sol omuzdan sağ bacağa doğru çapraz bir şekilde inip, belirgin bir hat oluşturur. Mantonun altında görünen *kebiton* kıvrımlarının kalın bir bant şeklinde yere kadar uzanması figürümüzdeki stilistik durumla örtüşmektedir. MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına (130/120) tarihlenen İzmir stelindeki figürle, figürümüzün form ve stil özellikleri bakımından benzer olması aynı tarihlerde üretilmiş olduğunu gösterme açısından bir kanıt niteliği taşımaktadır. Bir başka örneğimiz kökeni bilinmeyen ve Venedik Müzesi'nde korunan envanter numarası 67 olan mezar stelidir (Pfuhl - Möbius, 1977: Taf. 74, Nr. 443). Venedik stelinin üzerinde betimlenen kadın figürünün duruşu stelle yakınlık gösterir. Figürün mantosu üzerinde de stelimizdeki figür gibi sol omuzdan aşağıya doğru genişleyen elbise kıvrımları söz konusudur. Ancak kıvrım yapısı stelin figürüne oranla daha ince ve yumuşak işlenmiştir. Kadının başı, kolları, beli ve bacaklarıyla sağladığı zıt hareketler figürümüze göre daha etkili ve hareketlidir. Bu farklılıklar stelin, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Venedik stelinden daha geç bir tarihte üretilmiş olduğunu gösterir niteliktedir. Bir başka örnek Leiden Rijksmuseum'da korunan 85 envanter numaralı mezar stelidir (Pfuhl - Möbius, 1977: Taf. 74, Nr. 444). Burada yer alan kadın figürünün duruş pozisyonu ve başın hafif sola doğru dönmesi figürümüzle benzer olan yönlerini oluşturur. Ancak kadın figürünün kumaş altından hareketli vücut yapısının ve güçlü bel yapısının vurgulanması, manto üzerinde yumuşak yay çizen elbise kıvrımları figürü dinamik bir yapıda göstermiştir. Dolayısıyla daha durağan vücut yapısı, kıvrımların daha kalın ve yüzeysel işlenmesi, bel yapısının inceliğiyle çalışmamıza konu olan stelin MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Leiden steline göre biraz daha geç tarihte üretilmiş olduğunu göstermesi açısından iyi bir örnektir. Şahin yaptığı çalışma ile (1997: 201) Pfuhl-Möbius'un katalog numarası 441, 443, 444 levha numarası 74 olan stellerdeki kadın figürlerinin de stelimizdeki kadın figürüyle stilistik olarak aynı tipolojide olduğunu belirtmiştir.

Hellenistik dönem mezar kabartmalarında karşımıza en çok çıkan kompozisyonlardan biri de hizmetçi figürleridir. Bu figürler arasında tipoloji olarak birlik olmaması figürlerin tek tek ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Ama genel olarak hizmetçi figürleri kadının yanında kız, erkeğin yanında erkek hizmetçi olarak betimlenmiştir. Steller üzerinde genel olarak kız ve erkek olmak üzere iki hizmetçi bulunmaktadır. Bunlar genelde cepheden $\frac{3}{4}$, profilden ayakları iki yana açık ya da hareketli bacağın hareketsiz bacağın üzerine atıldığı formda görülmektedir. Erkek figürleri genelde tunik, kız hizmetçi figürleri ise kısa *kebiton* giymekte ve diğer figürlere oranla daha küçük boyutta olmalarıyla kolayca ayırt edilebilirler. Stelin kabartma alanında görülen hizmetçi figürlerinin^{##} kollarının ve bacaklarının pozisyonu Smyrna ve Ephesos örnekleriyle benzerlik göstermektedir. Erkek figürünün yanında sol plastere yaslanmış olarak betimlenen hizmetçi erkek figürü^{§§} duruş özelliği olarak başını hafifçe yukarıya ve soluna doğru çevirdiği anlaşılmaktadır. Figürün ellerinin pozisyonu *pudicitia* tipinde olduğunu göstermektedir. Sağ omzu, sağ kolunun ve öne çıkan sağ bacağın hareketine bağlı olarak hafifçe eğik, sol omzu ise buna oranla daha yukarıda betimlenmiştir. Sol kol dirsekten bükülerek başın sağ tarafına doğru kalkan elin dirseğine dokunmaktadır. *Kebiton* giyen figürün vücudu $\frac{3}{4}$ oranında dönmüş olarak betimlenmiş ve figür sağ ayağını vücut ağırlığını taşıdığı sol ayağının üzerine çapraz atmış bir şekilde durmaktadır^{***} (fig. 2). Kadın figürünün solunda ayakta figüre yaslanmış sol ayağını sağ ayağının üzerine çapraz atmış cepheden başı hafif sağa bakan saç fiyong yapılmış elleri arasındaki *pyxis* (mücevher kutusunu)^{†††} hanımına sunan hizmetçi kız betimlenmiştir (fig. 2). Karşılaştırma yapacağımız ilk örnek Smyrna'da (Pfuhl-Möbius, 1977: 165, Taf. 85. Nr. 545) bulunmuş mezar stelidir. Stelde betimlenen hizmetçi figürlerinin boy ve giysi özellikleri stelimizdeki hizmetçi figürleriyle yakınlık gösterir. Özellikle sol plastere yaslanmış olarak betimlenen hizmetçi erkek figürünün başını hafifçe yukarıya ve soluna doğru çevirmesi, figürün sağ omzu sağ kolunun

^{##} Helenistik dönemden itibaren hizmetçi figürleri iyice küçülmekte ve genellikle efendilerine ait bir nesne taşırlar. Bazı tiplerinin de ellerini karın üzerinde bağladıkları görülür (Saraçoğlu, 2000: 188-189).

^{§§} Genelde hizmetçi figürleri bezeme alanının köşelerinde olup kadın figürünün yanında kadın hizmetçi, erkek figürünün yanına erkek hizmetçi figürü işlenmektedir (Atalay, 1990: 289).

^{***} Bu duruş tipik hizmetçi duruşudur. Önceleri Attika mezar stellerinde görülen bu jest Geç Helenistik Çağ'da oldukça yaygındır (Atalay 1990: 289. dip.nt. 24).

^{†††} Hizmetçiler eğer ellerinde mezar sahibine ait bir nesne tutuyorlarsa bizim için asıl önemi bunların atöyellere göre değişken olmasıdır (Şahin, 1994: 82).

ve öne çıkan sağ bacağının hareketine bağlı olarak hafifçe eğik olması, sol kol dirsekten bükülerek başın sağ tarafına doğru kalkan elin dirseğine dokunmasıyla *puğicitia* betimi oluşturması ve sağ ayağını vücut ağırlığını taşıdığı sol ayağının üzerine çapraz atmış bir şekilde durması gibi özellikleri steldeki figürümüzün duruş ve stilistik özellikleriyle tamamen benzer olduğunu göstermektedir. Bir diğer benzer örnek Oxford Ashmolean Museum'da korunan mezar stelidir (Pfuhll-Möbius, 1977: Taf. 74. Nr. 445). Sağ plasterye yaslanmış sol ayağını ağırlığın verildiği sağ ayağının üzerine çapraz atmış ve elleri arasındaki *pyxisi* hanımına sunmaya çalışan hizmetçi kız figürü stelimizdeki kız figürüyle aynı pozisyondadır. MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Smyrna ve Oxford stellerinde kabartmanın alçak işlenişi ve figürün genel stilistik özellikleri stelimizle muhtemelen aynı zaman dilimlerinde üretildiğini düşündürmesi açısından iyi birer örnektir. Karşılaştırma yapacağımız bir diğer örnek Ephesos'ta bulunmuş Efes Müzesi'nde sergilenen 1845 envanter numaralı mezar stelidir (Atalay, 1988: lev. 11. no. 20). Ephesos'ta görülen MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen stelde betimlenen hizmetçi erkek ve kız figürlerinin ayak ve el pozisyonları ile elbise özellikleri stelimizdeki hizmetçi figürlerin stilistik özellikleriyle benzeşmektedir. Hizmetçi figürleri gelenekselleşmiş form ve stil özellikleri bakımından değerlendirildiğinde hizmetçi kız ve erkek figürlerimize yakın benzerlik gösteren örnekleri Oxford (Pfuhll-Möbius, 1977: Taf. 72. Nr. 435, Taf. 85. Nr. 545, Taf. 83. Nr. 539) müzelerinde korunan örneklerle daha da çoğaltmak mümkündür.

2. Sonuç

Çalışmamıza konu olan stelin genel kompozisyonu, olası yapım-tasarım aşamaları, sonradan yapılan müdahale ve düzeltmeler sayesinde izlenebilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla ilk önce mimari çerçeve şekillendirilmiş ve ardından figürlerin mevcut çerçeveye sığmaması nedeniyle figürlere yeterli alan açmak için sol plasterye iç kısımlarına müdahale edilerek inceltmiş olduğunu düşündürmektedir.

Stelin Smyrna ve Ephesos stelleriyle benzerliği, genel biçimi ve bezeme alanında kabartma şeklinde betimlenen figürlerin duruş ve giysileri birlikte değerlendirildiğinde steli MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına (130/120) tarihlenmek mümkündür. Yukarıda yapılan karşılaştırmalar ışığında stelin akroterli, alınlıklı, *naiskos* formunda bir stel olması ve figürlerinin stilistik özelliklerinden yola çıkarak da daha çok Smyrna, Ephesos stelleri ile yakın benzerlikleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Smyrna ve Ephesos stellerinin MÖ 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde yoğun olarak üretilmeye başladığı bilinmektedir. Bu merkezlerde Smyrna ve Ephesos stellerini örnek alan yerel atölyeler mi yoksa Smyrna'dan ihraç edilip edilmediği tartışmalıdır^{##}. Dolayısıyla stelin form ve stil özellikleri ile figür tipi bakımından Smyrna ve Ephesos stellerini yakından tanıyan bir usta tarafından yapıldığı aklı getirmektedir. Nitekim stelin bulunduğu yer olan Manisa ilinin, Smyrna ve Ephesos antik kentlerine olan yakınlığı göz önüne alındığında bu durumu kanıtlar niteliktedir. Stelin buluntu yerini de dikkate alarak, hizmetçi figürlerinin tipleri, erkek ve kadın figürünün stil özellikleri ele alındığında genel yapı olarak Smyrna ve Ephesos stellerinin etkisinde üretim yapan yerel bir atölyede yapıldığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Atalay, E. Hellenistik Çağ'da Ephesos Mezar Stelleri, İstanbul, Efes Harabeleri Yayınları, 1988.
- Atalay, E. (1990). *Doğru Grek Hellenistik Çağ Mezar Stellerinde Çocuk ve Hizmetçi Figürleri*, X. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler, 1. Cilt, s. 285-292.
- Aybek, S., Tuna, M., Atıcı, M. İzmir Tarih ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü yayınları, 2009.
- Bieber, M. (1959). "Roman Men in Greek Himation (*Romani Palliati*)", Proceedings of the American Philosophical Society 103, PAPS 103: s. 374-417.

^{##} Caroll-Spillecke'e göre MÖ 2 yy'da en fazla kabartmalı stel üretim yapan merkezler Smyrna, Samos, Rhodos, Kyzikos, Pergamon, Ephesos, Khios, Kos, Eresos ve Byzantion'dur. Smyrna'da MÖ 2.yy'ın ikinci çeyreğinden itibaren yoğun üretim olduğu görülür (Caroll-Spillecke, 1985: 113-114).

- Caroll, S. M. *"Landscape Depictions in Greek Relief Sculpture"*, Development and Conventionalization, European University Studies, Archeology (series 38), vol. 11. Frankfurt am Main, Bern and Newyork, 1985.
- Eule, C. Hellenistische Bürgerinnen aus Kleinasien, Weibliche Gewandstatuen in ihrem antiken Kontext, Istanbul, Tarih Arkeoloji Sanat ve Kültür Mirasini Koruma Vakfi Yayınları, 2001.
- Fleischer, R. *"Der Klagefrauensarkophag aus Sidon"*, Istanbuler Forschungen, 32. Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth, 1983.
- Horn, R. *"Stehende Weibliche Gewandstatuen in der Hellenistischen Plastik"*, München, 1931.
- Linfert, A. *"Kunstzentren Hellenistischer Zeit, Wisbaden, Steiner"*, 1976.
- Meriç, R. Neue ostgriechische Grabreliefs aus Ionien und Lydien; Mit einem historisch topographischen Exkurs, ÖJh 62, s. 57-75, 1993.
- Pfuhl, E., – Möbius, H. Die Ostgriechischen Grabreliefs, I. Mainz. Die Ostgriechischen Grabreliefs, I. Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 1977.
- Pinkwart, D. Weibliche Gewandstatuen aus Magnesia, Antike Plastik 12, s.149-159. Berlin, Mann, 1973.
- Şahin, M. (1994). *"Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları"*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Şahin, M. (1997). *"Eine Grabstele Aus Dem Koyunoğlu "*, İstanbul Mitteilungen: 47, s. 199-205. Taf. 28.
- Şahin, M. Miletopolis Kökenli Figürülü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Saraçoğlu, A. (1997). *"Antakya Yöresi Mezar Stelleri"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Saraçoğlu, A. (2000). *"Kyzikos'dan Figürlü Mezar Kabartmaları"*, OLBA, III, s. 181–197.
- Winter, F. Die Typen der figurlichen terrakotten, Band III, II. Teil, Berlin, Stuttgart, 1903.
- Yaylalı, A. (1979). *"Hellenistik Devir İzmir Kökenli Figürlü Mezar Stelleri"*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Zanker, P. (1994). *"The Hellenistic Grave Stelai From Smyrna: Identity and Self-image in the Polis, Images and Ideologies"*, Self-Definition in the Hellenistic World, (eds. A. Bulloch, E. S. Gruen, A. A. Lung, A. Steward Berkeley, s. 212-230.

Fig. 1: Konya Koyunoğlu Müzesi'nden Hellenistik Dönm'e ait mezar steli.

Fig. 2: Konya Koyunoğlu Müzesi'nden Hellenistik Dönem'e ait mezar steli, Detay.